

A szabad játék

„A szabad, kreatív játék segíti a gyermeket emberré válni, és a felnőttet embernek maradni.”(Huizinga)

A játék a legbonyolultabb és legsokoldalúbb sajátos cselekvési, illetve tevékenységi forma. Külső céltól függetlenül magáért a tevékenységért van, amelyet az örömszerzés kísér. A gyermek olyan sajátos öntevékenysége, ami szabad akaratára épül, benne és általa érvényesül legtipikusabban és legsokoldalúbban az önkifejezése.

Végül is az általánosan elfogadott tény, hogy a játék spontán, szabadon választható, „önmagáért való” tevékenység. Az is nyilvánvaló, hogy a gyermek nem azért játszik, hogy megtanuljon vagy létrehozzon valamit, hanem azért, mert játszani jó, vagyis az örömért. Mérei Ferenc szerint az örömforrás több minden lehet: funkcióöröm, létre hozás öröme, a ritmusosság, az utánzás, a másnak lenni öröme, az illúzió, az ismétlés biztonsága, a játék tartalma és a konfliktushordozó kínos élmények levezetése is. (Mérei–V. Binét 1978)

A kisgyermek általában sok időt szán a játszásra. Sőt állíthatjuk, a nap legnagyobb részében csak játszik, hiszen a játszás egy bizonyos korig elsődleges tevékenysége. Ebben az életkorban a játék jelentősége nagyon nagy, hiszen elősegíti a szociális, fizikai és kognitív fejlődést egyaránt. Ugyanakkor a játék közben megtanulja kezelni a frusztrációit, megtanulja tisztelni és elfogadni mások véleményét és akaratát. Végül is rengeteg készség és képesség fejlődik a játék által, hiszen a gyermekkor legfontosabb értéke és legfejlesztőbb tevékenysége, s így az oktatás és nevelés leghatékonyabb eszköze. Éppen ezért fontos beépíteni a játékot a tanítás-tanulás folyamatába.

A különböző fejlődési szakaszokban a gyermek más és más játékokat játszik. Mindegyik játék megmozgat valamilyen készséget, és gyakoroltatja, fejleszti azt. A gyermek fejlődése során rengeteg játékot játszik egyedül, társaival vagy a felnőttekkel. Mivel nagyon sok játék létezik, az osztályozások szempontja is változatos. Az egyik szempont a kezdeményező személye. E szempont szerint megkülönböztetjük a gyermek által kezdeményezett játékot (spontán, szabad játék) és a pedagógus vagy más felnőtt által kezdeményezett játékot (szervezett játék).

A szabad játék értelmezése

A gyermek által kezdeményezett játék az úgynevezett szabad játék. A szabad játék tét nélküli, nincs gyakorlati haszna, örömet szerez, spontán. Nem kényszerszerű, hanem egy felszabadult cselekvés. Mondhatjuk, hogy a gyermek szabadon választott, minden külső kényszertől mentes tevékenysége. Lélektani alapjának a tevékenységi vágy, a motorikus nyugtalanság, a cselekvési szükséglet, az önállósági törekvés és a tájékozódási vágy vehető.

A játékot, a játszást nem kell tanítani a gyermeknek. Születése pillanatától játszik, hiszen a tevékenységi vágy, a motorikus nyugtalanság és a cselekvési szükséglet már mindjárt az elején jelentkeznek. A gyermeknél már kicsi korában jelentkeznek a mozgás igénye, ami az életkor sajátosságainak megfelelő játékokhoz vezet. Az önállósági törekvés és a tájékozódási vágy is a szabad játék indítékai közé tartoznak. A gyermek fejlődési szintjétől függően törekszik az önállóságra. Ebből kifolyólag különböző játékokat kezdeményez és játszik.

Mivel a gyermek kezdeményezi a játékot, ő határozza meg azt, hogy **mit, mivel, hol, hogyan és kivel** játszik.

Mit játszik? A szabad játék tartalma tükrözi a gyermek érdeklődési körét. A gyermek a játék tartalmát a saját környezetéből, életéből meríti. Az általa kezdeményezett játékok olyan tevékenységeket tartalmaznak, amelyeket lát, élvez, érdeklődik azok végrehajtása, elégtételt és örömet szereznek számára.

Mivel játszik? A szabad játék eszközeit is a gyermek választja ki. Ezeket az eszközöket is a saját környezetéből választja magának. Számára éppen úgy lehet bármely tárgy, anyag, felnőtt által használt eszköz a játék tárgya, mint a kizárólagos játék céljára készült játékszer. Ugyanakkor az is megtörténhet, hogy valamilyen tárgynak más elnevezést, sajátosságokat tulajdonít. Például a seprűt lovacsának használja.

Hol játszik? A hely kiválasztása is a gyermekén múlik. Persze ez korlátozott, hiszen a gyermek, bizonyos korig, a felnőtt felügyelete alatt játszódhat, léphet ki egyedül az otthonából, oktatási intézményekből. Ebből kifolyólag a döntése abban áll, hogy a felülvigyázott terület melyik részén szeretne játszani.

A modern, gyermekközpontú oktatási intézmények egy kuckót alakítanak ki a terem egyik sarkában, hogy a magányra vágyó és egyedül játszó gyermek behúzódhasson egy bizonyos időre.

Kivel játszik? Általában azt is eldönti, hogy kivel akar játszani. A gyermek szimpátia alapján választja ki azokat a személyeket, akikkel szeretne játszani.

A szabad játék kezdeményezésében és kivitelezésében a gyermek döntései játszanak szerepet. Annak ellenére, hogy a gyermek döntései szerint indul a játék, a felnőttnek is van szerepe a kivitelezésében. Elsősorban is a felnőtt felügyelgázza a játszó gyermeket. Másodsorban biztosítja a megfelelő körülményeket és játékeszközöket a játszáshoz. Harmadsorban részt vehet, mint játékos, a játékban, de nem ő alakítja a játékot. Negyedsorban segíthet egy-egy probléma megoldásában, ha megakad a gyermek játéka.

Végül is a szabad játék egy tevékenység. Minden tevékenységnek célja, feladata és végkimenete van. A gyermek által kezdeményezett játéknak nincs egy előre meghatározott célja, végkimenete. Általában a cél változik, és a változás mindig a gyermek közvetlen indításából, belső feszültségeiből ered. A feladata az örömszerzés, a feszültségoldás. Ez is a gyermek belső világától függ. A játék végkimenete megint a gyermek akaratától függ. Ő dönt el, hogy mi lesz a játék vége, vagyis tetszése alapján alakítja a tevékenységet. Nagyon sokszor ezekben az átalakításokban az álmai mutatkoznak meg. Tehát tevékenységeiben meglát-szik az, hogy milyennek szeretné a valóságot.

Egy másik változó elem a szabad játékban a játékok szabálya. A gyermek a szabályokat meghatározza, leszögezi, de játszás közben változtatja ezeket, ha nem éri el a várt eredményt, ha nem okoz örömet és feszültségoldást számára a tevékenység. Úgy alakítja azokat, hogy számára jó legyen.

A szabad játék nagyfokú szabadsága miatt a gyermek elsődleges és legked-veltebb tevékenysége. Annak ellenére, hogy a felnőtt beleszólása minimális, a szabad játék fejlesztőhatással van a gyermekre. Különböző készségeket és ké-pességeket gyakoroltat és fejleszt.

Összegezve a fentieket: a szabad játék olyan önként vállalt, szabad, örömte-li és többnyire különböző vágykielégítő tevékenység, amelynek célja a játékon belüli, a játékban, önmagában van. A gyermek kezdeményezi külső kényszer hatása nélkül, ő szervezi és alakítja azt. Mondhatjuk, hogy az effajta játék a gyermek önkifejezésének az egyik formája, és teret ad az önállóság törekvéseire. Ugyanakkor nagyon sok készséget és képességet mozgat meg, gyakoroltat és fejleszt.

A szabad játék az iskolában

Az iskolába lépéskor a gyermek élete megváltozik. Az addigi játékot, ami el-sődleges tevékenysége volt, felváltja az iskolai tanulás. A változások elfogadása, a

törések áthidalása és a gyermek harmonikus fejlődése érdekében optimális, ha az iskolai órákon a játék is jelen van.

Az iskola oktatási és extracurriculáris tevékenysége rengeteg alkalmat adnak arra, hogy a gyermek játszhasson. Az oktatási folyamatban beiktatott játékok rengeteg készséget és képességet mozgatnak meg. Ez annak az eredménye, hogy a játékok változatosak, és más-más területet fejlesztenek.

A szabad játék szerepe az iskolában

„A gyerekek szeretnek egymással játszani. Nem véletlenül. Csak aki alaposan megfigyeli őket, az veszi észre, hogy milyen sok minden történik a szabad játék alatt. A gyerekek a játék szabályait állandóan alakítják. Természetesen megpróbálják azt a maguk előnyére alakítani. De ez csak a pillanatnyi látszat. Ha egy gyerek vagy egy gyerekcsoport a játékot annyira dominálja, hogy a többieknek nincs benne öröme, akkor ezek a gyerekek kiszállnak, és új játékot kezdenek, maguk. Sokszor azonban elérik, hogy a játék szabályait úgy alakítsák, hogy mindenkinek legyen a játékban esélye, hogy mindenki élvezhesse a játékot. A kidobásban a kisebbek több lépést tehetnek, a rabló-pandúrban egy erősnek át kell állnia a gyengébb csapathoz stb. Ennek a fajta szabad játéknak teret kellene hagyni az iskolás korban is. Mert a szabad játék a legjobb „iskola” ahhoz, hogy egy gyerek egy közösségben megtalálja magát, egy közösségben kiharcolhassa a maga jogait, a jogot arra, hogy élvezze az életet, a játékot, a szórakozást, és később felnőttként a munkáját.” (Fóti Péter 2009)

Manapság egyre többen értenek egyet a játék nevelő hatásával. Az oktatás folyamatának egyik fontos nevelő eszköze. Az oktatás bármely területén felhasználható és különböző készségeket és képességeket mozgat, gyakoroltat és fejleszt. Ennek következtében a pedagógusok alkalmazzák is a játékot a fejlesztés érdekében, tanórákon és tanórákon kívül.

A pedagógusok rengeteg játékot használhatnak a fejlődés érdekében. Általában ezek a játékok szervezett formában fordulnak elő az iskolában. Ritkábban, de előfordul a szabad játék is, a gyermek által kezdeményezett játék.

A szabad játék szerepe az iskolában különböző készségek, képességek gyakorlásában és fejlesztésében mutatkozik meg.

Fejlesztő hatása a szociális készségek fejlődésében is megmutatkozik. A gyermek a szabad játék közben interakcióba lép személyekkel. Az interakciók és a közös játékok megtanítták a gyermeket arra, hogy hogyan viselkedjen társával. Ilyenkor rengeteg szociális készség alakul ki és fejlődik.

Ugyanakkor sok információt szerezhetünk a gyermekről, ha megfigyeljük és értelmezzük az általa kezdeményezett játékot. A játéka információkat nyújt az ismereteiről, érdeklődési területeiről, környezetéről, barátairól, fejlődési szintjéről és még sok másról.

A szabad játék tanórákon és tanórákon kívül

Az oktatási folyamat, a tanórák sok lehetőséget adnak arra, hogy a nevelő beiktassa a játékot a tanítás-tanulás folyamatába.

A tanórákon használt játékok változatosak, de a nevelő szervezése, kivitelezése alatt állnak. Tehát szervezett játékok, amelyeknek határozott céljuk, feladatuk és végkimenetelük van. A szabad játék általában teljesen hiányzik. Nagyon ritkák azok az esetek, amikor tanórán a gyermeknek megadódik az a lehetőség, hogy ő kezdeményezze a játékot. Ez olyan esetekben történik meg, ha a gyermek a tananyaggal kapcsolatos játékot szeretne játszani. A testnevelésóra az, ahol gyakrabban van megengedve, hogy a gyermek különböző szabad játékokat játszhasson, de ilyenkor is a nevelő biztosítja a kereteket (hely, eszköz, idő).

Végül is a szabad játék is használható tanórán ráhangolódásként, zárásként, gyakorlásként. A kérdés az, hogy hogyan érje el a nevelő azt, hogy a gyermek szabad akaratából olyan játékot játszódjon, ami elősegíti, gyakoroltatja a tanult ismereteket, készségeket. Ez általában a nevelő ügyességén, pedagógiai érzékén múlik, hiszen valamilyen szinten a szabad játékot is lehet irányítani. Ez az irányítás általában minimális, és főleg a szervezés fázisában nyilvánul meg. A nevelő általában a játék helyét, körülményeit, eszközeit biztosítja a gyermeknek. Persze ez nem azt jelenti, hogy megszabja, hogy mit és mivel játszódjon a gyermek, hanem választási lehetőségeket biztosít számára.

A tanórákon kívül már többször találkozhatunk a szabad játékkal. Az extracurriculáris tevékenységek nemcsak a szervezett játékokra, hanem a szabad játékokra is alkalmasak. A kirándulások, a táborok, a séták mind olyan tevékenységek, amelyek keretén belül a gyermek szabadon szaladgálhat, játszhat. E tevékenységek lehetővé teszik, hogy játékokat kezdeményezzen, és játsszon a társaival. A nevelő szerepe itt is a biztonságos keret biztosítása.

Összegezve a fentieket: a szabad játék megjelenik az oktatás folyamatában, és fejlesztő hatással van a gyermekekre. Tanórán kevésbé, de tanórán kívül annál inkább használható.

Könyvészet

Fóti Péter: *Útmutató rebellis tanároknak (gyerekeknek és szülőknek)*. Budapest, 2009, Saxum Kiadó.

Maszler Irén: *Játékpédagógia*. Pécs, 2002, Comenius Oktató és Kiadó BT.

Mérei Ferenc – Binét Ágnes: *Gyermeklélektan*. Budapest, 1972, Gondolat Kiadó.

Millar, Susanna: *Játépszichológia*. Budapest, 1968, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

<http://newsinhealth.nih.gov/issue/jun2012/feature1>

<http://blogs.kqed.org/mindshift/2013/02/how-free-play-can-define-kids-success/>